

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

2026, 16: 181-203

Nebevî Sünneti İhya Hadisi ve Değerlendirilmesi

The Ḥadīth of Reviving the Prophetic Sunnah and its Evaluation

حديث إحياء السنة النبوية وتقييمه

Fahri Hoşab

Doç. Dr. | Associate Professor Dr.
KSÜ University | Faculty of Theology
Kahramanmaraş | Türkiye

E-mail: fahrihosab@hotmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0001-5380-4166

RORID: <https://ror.org/03gn5cg19>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 01.01.2026

Kabul Tarihi | Accepted Date: 05.06.2026

Yayın Tarihi | Published Date: 17.06.2026

DOI: [10.61218/hadith.1853575](https://doi.org/10.61218/hadith.1853575)

Atıf | Citation: Hoşab, Fahri. "Nebevî Sünneti İhya Hadisi ve Değerlendirilmesi". *HADITH* 16 (xxx 2026), 181-203.

Etik Beyan | Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Fahri Hoşab)

Çıkar Çatışması | Competing Interests: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. | No conflict of interest declared.

Finansman | Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. | No external funding was used to support this research.

Yayıncı | Published by: Veysel Özdemir.

İntihal | Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. | This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected. Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hadith> | mail: index.hadith@samsun.edu.tr

Nebevî Sünneti İhya Hadisi ve Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Fahri Hoşab

Anahtar Kelimeler	Öz
Hadis Sünnet Sened Metin İhya	<p>Makalede, temel hadis kaynaklarından Sünen-i Tirmizî’de yer alan bir hadisin sened ve metni değerlendirme teknikleriyle ele alındı. Hadisin konusu, sünneti ihya ve bid’attan sakındırmaya dairdir. Makalede hadisin senedi, râvi zinciri ve adedi, rivayet şigaları ve râvilerin cerh ve ta’dili incelendi. Senedin çeşitli açılardan değerlendirilmesi neticesinde şunlar tespit edildi: Hadis, en üstün tahammül yolu olan “semâ” ile alınmıştır. Hadis, sıhhat açısından “mütâbaat” ve “şevâhid”le “hasen” mertebesine yükselmiştir. Makale konusu hadis, lafız ve mâna açısından tahlil edildi. Hadisin lafzı, diğer bir hadis kaynağında yer alan farklı tariklere ait lafızlarla karşılaştırıldı. Lafızların mukayesesinde hadisin diğer rivayetlere göre mufassal olduğu tespit edildi. Hadis metninin şerhi üzerine değerlendirmeler yapıldı. Hadisin, Hz. Peygamber’in sünnetlerinden ihmal veya terk edilenlerini ihya edip amel etme ve başkalarını da buna davet telkini ve teşviki taşıdığı değerlendirildi. Metnin devamında yer alan sünnetin esasları ve ruhuna aykırı olan bid’atlerden sakındırma telkini de ele alındı. Metin değerlendirmesi içerisinde hadisin, beyanın maksadı açısından bir “tergîb” ve “terhîb” rivayeti olduğu belirtildi.</p>

The Ḥadīth of Reviving the Prophetic Sunnah and its Evaluation

Keywords	Abstract
Ḥadīth Sunnah Sanad Text Revival	<p>In this article, a hadith found in one of the primary hadith sources, Jami’ al-Tirmidhi, is examined through the techniques of sanad (chain of transmission) and matn (textual) criticism. The subject of the hadith concerns reviving the Sunnah and warning against bid’ah (religious innovation). In the article, the hadith’s chain of transmission, the narrators and their number, the transmission formulas, and the jarh and ta’dil evaluations of the narrators were analyzed. The hadith was also examined in terms of wording and meaning. The wording of the hadith was compared with narrations transmitted through different chains found in another hadith source. Evaluations were made regarding the commentary and interpretation of the hadith text. It was concluded that the hadith contains encouragement and exhortation to revive and practice the neglected or abandoned Sunnahs of the Prophet and to invite others to do the same. The text also addresses the warning against bid’ahs that contradict the principles and spirit of the Sunnah.</p>

Giriş

Hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin veya ihmal edilen sünnetlerinin ihyasına teşvik eden ve zuhur edecek bid'atlardan sakındıran rivayetler yer almaktadır. Sünnetin ihyası ve bid'attan sakındırmayı birlikte zikreden hadislerin muhtevasında, nebevî sünnetin zamanla terke uğraması ve bunların yerini bid'atların alması durumuna dair bir ikaz ve ortaya çıkacak müşkilin halli ile ilgili telkinler yer almaktadır.

Makalede, sünneti ihya ve bid'attan sakındırmaya dair bir *Sünen-i Tirmizî* hadisi, sened ve metin tahlilleriyle ele alınacak, mevzu ile ilgili diğer hadisler ve şerh kaynaklarındaki izahlar çerçevesinde değerlendirilecek ve sünneti ihyanın ehemmiyeti üzerinde durulacaktır.

1. Sünneti İhya Hadisi

Makale mevzuu olan sünnetin ihyası ve bid'attan sakındırmayı birlikte ihtiva eden hadisler, Tirmizî'nin (ö. 279/892) *es-Sünen* isimli eserinin “İlm” Kitabı, “İslâm Sünnetinden Bir Sünneti İhya Eden Kimsenin Fazileti Hakkında Gelen Rivayetler Bâbı”nda,¹ İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *es-Sünen* isimli eserinde ise “Mukaddime” Kitabının “İhmal Edilen Bir Sünneti İhya Edenin Beyanı Bâbı”nda yer almaktadır. Zikredilen kaynaklarda yer alan mevzu ile ilgili hadisler, belli râvilere kadar aynı rivayet zinciriyle gelmekte, müelliflere/musanniflere yakın tarihlerde yaşamış râvilerle rivayet zincirleri farklılaşmaktadır. Ancak her iki kaynakta yer alan lafızlar ve muhtevaları sünneti ihyaya dair aynı mâna ve hükümleri ifade etmektedir.

Makalede, temel hadis kaynaklarından *Kütüb-i Sitte*'deki mevkii ve diğer rivayetlerle kıyaslandığında ziyade lafızlar taşıması sebebiyle ve hadis değerlendirme teknikleri açısından mukayeseli ve daha etraflı inceleyebilmek maksadıyla Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde yer alan rivayet tercih edilmiştir. Mevzubahs hadisin sened ve metni tahlil edilerek İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde yer alan aynı rivayetler, ilgili diğer hadisler ve şerhler çerçevesinde değerlendirilecektir.

2. Hadisin Metni ve Tercümesi

Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde yer alan hadisin metni aşağıdaki şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَيْرٍ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبِلَالِ بْنِ الْحَارِثِ: اعْلَمْ عَمْرَوُ بْنُ عَوْفٍ قَالَ: مَا أَعْلَمُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: إِنَّهُ مِنْ أَحْيَا سُنةٍ مِنْ سُنَّتِي قَدْ أُمِيتَتْ بَعْدِي، فَإِنَّ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ عَمَلٍ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا، وَمَنْ ابْتَدَعَ بِدْعَةَ صَلَاةٍ لَا تَرْضِي اللَّهُ وَرَسُولَهُ كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أَوْزَارِ النَّاسِ شَيْئًا.

Hadisin sened ve metninin tercümesi:

¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “İlm”, 16.

“Bize ‘Abdullâh b. ‘Abdurrahmân tahdîs etti. Dedi ki: Bize Muhammed b. ‘Uyeyne haber verdi. O, Mervan b. Mu‘âviye el-Fezârî’den, o ise Kesîr b. ‘Abdullâh’dan, o da babasından (Ebû Kesîr ‘Abdullâh b. ‘Amr el-Müzenî), o da dedesinden (Ebû ‘Abdillâh ‘Amr b. Avf el-Müzenî) rivayet etti ki:

‘Hz. Peygamber (sav), Bilâl b. Hârise: ‘Bil bakalım?’ buyurdu. Bunun üzerine Bilâl: ‘Neyi bileyim, Ey Allah’ın resulü?’ dedi. (Resûlullah) şöyle buyurdu: ‘Kim benden sonra sünnetimden kaldırılan bir sünneti ihya edip ortaya çıkarırsa, ona, -sevaplarından bir şey eksilmeksizin- onunla amel edenlerin ecri kadar sevap vardır. Her kim de, Allah ve resulünün razı olmadığı bir bidat başlatırsa, ona, -günahlarından bir şey eksilmeksizin- onunla amel edenlerin günahları kadar günah vardır.’”²

3. Hadisin Sened Değerlendirmesi

Hadis değerlendirme usulü ve tertibine uygun olarak ve sened ve metin arasındaki sıhhat ilişkisi bulunması sebebiyle makalede önce Tirmizî’nin *es-Sünen*’inde yer alan rivayetin sened tahlili yapılacaktır. Bu başlıkta rivayet zinciri, rivayet sîgaları, râvi sayısı ve râvilerin ‘adâlet (dinî kişilik) zabt (hadisi ezber veya yazıyla koruma) açısından cerh (kusur tespiti) ve ta’dîli (kusursuzluk tespiti) ele alınacaktır.

3.1. Râvi Zinciri

Sünnetin ihyasını teşvik ve telkin eden hadis, Tirmizî ve İbn Mâce’nin *es-Sünen*’lerinde belli râvilere kadar aynı rivayet zinciriyle, müelliflere yakın tarihlerde ise farklı râvilerin rivayetiyle üç farklı tarikle intikal etmektedir.

Tirmizî’nin *es-Sünen*’inde yer alan mevzua dair hadisin sened zinciri, ‘Abdullah b. ‘Abdurrahman ed-Dârimî (ö. 255/869) ← Muhammed b. ‘Uyeyne el-Fezârî (ö. 217/832) ← Mervan b. Mu‘aviye el-Fezârî (ö. 193/809) ← **Kesîr b. ‘Abdullâh el-Müzenî** (ö. 160?/ 777?) ← **Ebû Kesîr ‘Abdullâh b. ‘Amr el-Müzenî** (ö. ?) ← **Ebû ‘Abdillâh ‘Amr b. Avf el-Müzenî**’den (ö. ?) oluşmaktadır.³

İbn Mâce’nin *es-Sünen*’inde yer alan tariklerde de hadis, Tirmizî rivayetinin râvi zincirinin de ilk halkalarını oluşturan, **Kesîr b. ‘Abdullâh el-Müzenî** ← **Ebû Kesîr ‘Abdullâh b. ‘Amr el-Müzenî** ← **Ebû ‘Abdillâh ‘Amr b. Avf el-Müzenî** zinciriyle intikal etmiştir. Bu zincirden hadisi birbirine nakleden iki râvi olarak farklı muhataplara rivayet etmiş, böylece iki farklı tarik ortaya çıkmıştır. İki farklı tarikin son kısımlarındaki râvi zincirleri Ebû Bekr b. Ebî Şeybe (ö. 235/849) ← Zeyd b. el-Hubâb (ö. 203/819)⁴ ve Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî (ö. 258/872) ← İsmâ‘îl b. Ebî Üveys (ö. 226/841)⁵ şeklinde devam

² Tirmizî, “İlm”, 16.

³ Tirmizî, “İlm”, 16.

⁴ Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, *Sünenü İbni Mâce* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992, “Mukaddime”, 15.

⁵ İbn Mâce, “Mukaddime”, 15.

ederek müellife intikal etmiştir. İki farklı tarikin son halkaları olan mezkûr isimlerin hadis tarihi, rivayeti ve te'lifatında önemli mevkileri vardır.

Her iki *Sünen*'de yer alan üç tarik, münteha olan sahabî râviden itibaren farklı nesillerden üç râviden oluşan zincirden sonra farklı râvi silsilesiyle intikal etmektedir.

3.2. Râvi Sayısı

Sened zincirlerinde görüldüğü gibi Tirmizî rivayetindeki senedde müellifle Hz. Peygamber arasında altı râvi, İbn Mâce rivayetlerindeki senedlerde ise beş'er râvi bulunmaktadır. İstilahî ifadeyle Tirmizî rivayeti "südâsî", İbn Mâce rivayetleri "humâsî" dir.

Hadis ıstılahatında, aynı hadisin farklı senedleri arasında râvi sayısı diğerlerinden az olan "âli isnâd",⁶ fazla olan ise "nâzil isnâd" olarak vasıflandırılır.⁷ Buna göre sünneti ihya hadisinin farklı tariklerinden İbn Mâce isnadları Tirmizî isnadına göre "âli", Tirmizî isnadı ise onlara göre "nâzil" dir.

Seneddeki râvi sayısı ve isnaddaki "uluuv" (kısa ve güvenilir olma) açısından ihya hadisi tariklerinden İbn Mâce isnadları Tirmizî isnadına göre "âli" olmakla beraber -aşağıda geleceği üzere- lafızlar karşılaştırıldığında, bu durumun Tirmizî hadisinin metnine menfi bir yansıması olmamıştır.

3.3. Rivayet Sîgaları

Sünneti ihya hadisinin senedi Tirmizî'nin es-Sünen'inde şu şekliye yer almaktadır:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُمَيْرَةَ، عَنْ مَرْوَانَ بْنِ مُعَاوِيَةَ الْفَزَارِيِّ، عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ

جَدِّهِ

Görüldüğü üzere, hadisin senedinde "حدثنا", "أخبرنا" ve "عن" ("Hoca bize rivayet etti", "bize haber verdi", "Falanca'dan rivayet etti") sîgalarından oluşan rivayet lafızları yer almıştır. Hadis ıstılahatında bu lafızlar, râvinin rivayeti nakledenden bizzat işiterek aldığını gösterir. râvinin rivayeti nakledenden bizzat işiterek alması "semâ" ıstılahıyla ifade edilir. Semâ, hadis rivayetinde en üstün hadis tahammül (nakil) yoludur.⁸

Rivayet sîgaları üzerinden yapılan tespitler, makale mevzuu hadisin semâ ile alınıp nakledildiğini göstermektedir. Bu sebeple hadisin senedi, rivayet sîgaları ve hadis tahammül şekli açısından ayrı bir değer taşımaktadır.,

⁶ Ebü'l-Fadl 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn 'Abdurrahmân es- Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, nşr. Ahmed Ma'bed 'Abdülkerîm (Riyâd: Dâru'l-Âsime, 1424/2003) 2/143-146.

⁷ Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, 160.

⁸ Kâdî 'İyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kâhire: Dâru't-Türâs, 1389/1970), 69.

3.4. Râvilerin Cerh ve Ta'dîli

İhyâ hadisinin, Tirmizî tarikinin senesinde yer alan râvilerin, dinî kişilik (adalet) ve hadislerin lafız ve mânasını tahriften koruyarak nakletme (zabt) açısından kusursuzluğu (ta'dîl) veya kusur tespiti (cerh) aşağıda tedkik edilecektir:

Ebû 'Abdullâh 'Amr b. Avf el-Müzenî (ö. ?): Sahabîdir. Muhaddislere göre bütün sahabîler Kitap, sünnet ve icmâya göre adildir.⁹

Ebû Kesîr 'Abdullâh b. 'Amr el-Müzenî (ö. ?): Hakkında cerh-ta'dîl âlimlerinden İbn Hibban (ö. 354/965), "sika" (güvenilir);¹⁰ İbn Hacer (ö. 852/1449), "makbûl"¹¹ hükmünü vermiş; Zehebî (ö. 748/1348), "tevsîk"¹² etmiş("sika: güvenilir")tir".

Kesîr b. 'Abdullâh el-Müzenî (ö. 160?/ 777?): Cerh-ta'dîl âlimlerinden Ebû Hâtim (ö. 327/938), hakkında, "leyse bi'l-metîn" (sağlam değil); Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve Şâfi'î (ö. 204/820), "kezzâb" (çok yalancı); Ebû Zür'a (ö. 264/828), "vâhi'l-hadîs" (zayıf), "leyse bikaviyy" (kuvvetli değil); İbn Hibbân, "babasından ve dedesinden naklettiği rivayetler mevzû, kitaplarda zikri ve ondan rivayet caiz değil"; Nesâî (ö. 303/915), "sika değil"; Dârekutnî (ö. 280/894), "metrûku'l-hadis" (hadisleri terkedilmiş);¹³ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), "münkeru'l-hadîs" (hadisleri münker), "leyse bişey" (değeri yok),¹⁴ "ondan bir şey tahdis edilmez"; İbn 'Abdilberr (ö. 463/1071), "zayıflığı hususunda görüş birliği var";¹⁵ İbn Hacer, "zayıf", "kizbe (yalana) nisbeti ifrat"¹⁶ hükmünü vermişlerdir.

Mervan b. Mu'aviye el-Fezârî (ö. 193/809): Cerh-ta'dîl âlimlerinden Zehebî, onunla ilgili "âlim", İbn Ma'în (ö. 233/848) ve Nesâî, "sika" (güvenilir); Alî b. el-Medînî (ö. 234/848-49), "ma'rûf" (bilinen)

⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû İshâk ed-Dimyâtî (Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1423/2003), 1/180; İbnü's-Salâh Ebû 'Amr 'Osmân b. 'Abdirrahmân eş-Şehrezûrî, *'Ulûmu'l-hadîs l'İbn Salâh*, thk. Nûreddîn 'Itr (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986), 294.

¹⁰ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtim et-Temîmî el-Büstî, *Kitâbü's-sikât* (Haydarâbâd: Dâru'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1393/1973), 3/233

¹¹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Muhammed 'Avvâme (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1420/1999), 373.

¹² Şemsüddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed ez-Zehabî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübî's-Sitte*, nşr. Burhâneddîn el-Vefâ (Cidde: Dâru'l-Kıbleti's-Sekâfet'il-İslâmiyye, ts.), 1/580.

¹³ Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle: 1410/1994), 24/136-140.

¹⁴ Ebû Muhammed 'Abdirrahmân b. el-İmâmi'l-Kebîr Ebî Hâtim Muhammed b. İdrîs İbnü'l-Münzir er-Râzî, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1372/1952), 7/154.

¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. İbrâhîm ez-Zeybek-Âdil Mürşid (Müessesetü'r-Risâle, ts.), 3/462-463.

¹⁶ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, 536.

olarak vasıflandırmış, râvilerden naklettiği hadislerinde sika olduğunu ifade etmiş, meçhul râvilerden naklettiklerinde onu taz'îf etmiştir. Ahmed b. Hanbel, “sebt (güvenilir), hâfız”,¹⁷ ‘İclî (ö. 261/875), “sika, sebt, ma'rûf râvilerden naklettiği hadisler sahih”¹⁸ hükmüne varmıştır. İbn Hibbân, “sika” olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

Muhammed b. ‘Uyeyne el- Fezârî (ö. 217/832): İbn Hibbân, onu sika râviler arasında zikretmiş;²⁰ Buhârî, *Sahîh* dışında ondan rivayette bulunmuştur.²¹

‘Abdullah b. ‘Abdurrahman ed-Dârimî (ö. 255/869): İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), hakkında, “sika, sadûk (doğru sözlü)”;²² Ahmed b. Hanbel, “imâm”;²³ İbn Hibbân, “hâfız, mutkin (sağlam), dinde verâ sahibi (günahtan sakınan)”;²⁴ İbn Hacer; “sika, fâzıl, mutkin”²⁵ hükmüne varmışlardır.

3.5. Senedin Sıhhat Açısından Değerlendirilmesi

Münekkidlerin değerlendirmelerinde görüldüğü üzere senedde Hz. Peygamber’den sonraki üçüncü râvi olan Kesîr b. ‘Abdullâh el-Müzenî dışındaki râviler, cerh-ta’dîl âlimleri tarafından farklı lafızlarla ta’dîl edilmiştir. Seneddeki râvilerden Kesîr b. ‘Abdullâh el-Müzenî ise bazı münekkid âlimler tarafından ağır veya hafif ifadelerle cerh edilmiştir. Muahhar dönem münekkidlerinden ve cerh-ta’dîlde geniş müktesebatı olan İbn Hacer ise –geçtiği üzere- mevzubahs râvi hakkındaki ağır ithamların ifrat olduğunu ifade etmiş ve onu zayıf olarak vasıflandırmıştır.

Hadisi *Sünen* isimli eserine alan Tirmizî, mevzubahs hadisin sıhhat durumunu “hasen” olarak değerlendirmiştir.²⁶ Müellifin hadise “hasen” mertebesini vermesini mütâbaat (başka hadislerle destekleme) sonrası veya kendi kıstaslarına göre bir hüküm olarak değerlendirmek mümkündür. Zira bazı âlimlerin kıstaslarına göre, râvilerden Kesîr b. ‘Abdullâh el-Müzenî bazı cerh-ta’dîl âlimlerince adalet açısından cerh edildiğinden rivayet doğrudan “hasen” tarifini karşılamamaktadır. Çünkü bazı muhaddislere göre “hasen hadis”, râvileri adalet açısından cerh edilmeyen, senedde zabt kusuru tespit edilen râvisi bulunan rivayeti ifade eder.²⁷

---

¹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4/53.

¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27/409.

¹⁹ İbn Hibbân, *Sikât*, 7/483.

²⁰ İbn Hibbân, *Sikât*, 9/54.

²¹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 3/671.

²² İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/99; Thz. T. 2/373

²³ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2/372-373.

²⁴ İbn Hibbân, *Sikât*, 8/364

²⁵ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 368.

²⁶ Tirmizî, “İlm”, 16.

²⁷ Geniş bilgi bk. İbn Salâh, *‘Ulümü'l-hadis*, 29-40.

Tirmizî hadisini müntehadan başlayarak belli bir döneme kadar ortak râvi zinciriyle nakleden iki farklı İbn Mâce hadisi²⁸ ve farklı sened ve lafızlarla gelen, muhtevasında sünneti ihya etmeye telkin ve teşvik bulunan başka bir Tirmizî hadisi²⁹, şevâhid (sıhhat delil teşkil eden) rivayetler olduğundan söz konusu hadis hakkındaki hasen hükmünü güçlendirmektedir.

Sünneti ihya hadisinin senedi ile ilgili cerh-ta'dîl kaynaklarındaki râvi değerlendirmeleri ile müellif Tirmizî'nin sıhhat değerlendirmesi mukayese edildiğinde aralarında muvafakat tespit etmek de mümkündür. Müellif Tirmizî'nin mevzubahs hadis hakkındaki sıhhat hükmünü, münekkidlerinde değerlendirilmelerinden oluşan bütünlüğün ifade ettiği netice de tasdik etmektedir.

Tirmizî'nin *es-Sünen*'i üzerine yazılan şerhlerde ise hadisin sıhhat derecesinin "hasen" veya "hasen garîb" olduğu değerlendirilmiştir.³⁰

4. Hadisin Metin Değerlendirmesi

Sünneti ihya hadisinin metin değerlendirmesini, metnin lafzî durumu, şerhi ve metinden tahrîc edilebilecek hükümler teşkil edecektir.

4.1. Metnin Lafzî Durumu

Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde yer alan makale mevzuu hadisin sıhhat durumu hakkında varılan "hasen" hükmü ve senedde cerh edilen râvi bulunması, hadisin lafzen rivayet ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Bu sebeple hadisin mâna ile rivayet edildiği anlaşılmaktadır.

Tirmizî'nin *Sünen*'inde yer alan metin, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde yer alan³¹ tariklerinden nakledilen iki farklı metinle karşılaştırıldığında da rivayetlerin lafzî durumu ile ilgili tespitler yapmak mümkündür.

Hadisin, İbn Mâce'nin *es-Sünen*'inde yer alan metinlerinin Tirmizî rivayetinden -altı çizili- lafız farklılıkları aşağıdaki şekildedir.

İlk hadis ve lafız farklılığı

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قَالَ مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي فَعَمِلَ بِهَا النَّاسُ كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا وَمَنْ ابْتَدَعَ بِدْعَةً فَعَمِلَ بِهَا كَانَ عَلَيْهِ أَوْزَارٌ مِنْ عَمَلٍ بِهَا لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِ مَنْ عَمِلَ بِهَا شَيْئًا.

²⁸ İbn Mâce, "Mukaddime", 15.

²⁹ Tirmizî, "İlm", 16.

³⁰ Bk. Ebü'l-'Ulâ Muhammed 'Abdurrahmân b. 'Abdirrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1410/1990), 7/370; Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-'Arabî, *Âridatü'l-ahvezî bi şerhi Sahîhi't-Tirmizî*, nşr. Cemâl Mar'aşlî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye,1418/1997), 4/147-148.

³¹ İbn Mâce, "Mukaddime", 15.

Resûlullah buyurdu ki: “Kim benim bir sünnetimi ihya eder de insanlar onunla amel ederse, sevaplarından bir şey eksilmeksizin onunla amel edenlerin ecri kadar sevap vardır. Kim de bir bid‘at başlatırsa, ona, onu işleyenlerin günahlarından bir şey eksilmeksizin işleyenlerin günahı kadar günah vardır.”³²

ikinci hadis ve lafız farklılığı:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي قَدْ أَمِيتَتْ بَعْدِي فَإِنَّ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنَ النَّاسِ، لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ النَّاسِ شَيْئًا، وَمَنْ ابْتَدَعَ بَدْعًا لَا يَرْضَاهَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ فَإِنَّ عَلَيْهِ مِثْلَ إثمٍ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنَ النَّاسِ، لَا يَنْقُصُ مِنْ آثَامِ النَّاسِ شَيْئًا.

Resûlullah’ı şöyle derken işittim: “Kim benden sonra ihmal edilmiş olan bir sünnetimi ihya ederse, ona, sevaplarından bir şey eksilmeksizin onunla amel eden insanların ecri kadar sevap vardır. Kim de Allah ve resulünün razı olmadığı bir bid‘atı başlatırsa, günahlarından bir şey eksilmeksizin onu işleyen insanların günahları kadar günah vardır.”³³

İbn Mâce rivayetlerinin metinleri incelendiğinde lafızlarının ifade ettiği mâna ve muhteva Tirmizî rivayeti ile muvafıktır. Her iki İbn Mâce metni kendi aralarında da muvafık olmakla birlikte, her ikisinin lafzında mâna ile rivayetin yanında ihtisar bulunmaktadır. Tirmizî rivayetinde bu iki metinde yer almayan ziyade lafızlar yer almaktadır.

4.2. Metnin Şerhi

Hadisin metninin, Hz. Peygamber tarafından muhatabına “Bil bakalım?” şeklinde sorulan bir soru ve buna, “Neyi bileyim, ey Allah’ın resulü?” sorusuyla verilen bir cevapla başladığı görülmektedir.³⁴ Dolayısıyla hadis metninin ibtidasında tâlim-terbiye usulü ve beyan ve belâgat açısından değer ifade eden istifhâm üslûbu yer almaktadır.

İstifhâm, başka bazı hadis metinlerinde de yer alan, Resûlullah’ın beyanında zaman zaman verdiği bir üslûptur. İstifhâmın yer aldığı hadis metinleri incelendiğinde, bu üslûba, Hz. Peygamber’in, muhatapların dikkatini çekmek, hissiyatını uyandırmak, bu yolla öğretme ve öğrenmeyi hızlandırmak ve kolaylaştırmak ve amelî muhteva taşıyan hususları tatbikata dönüştürmek maksadıyla yer verdiği anlaşılmaktadır.

Makale mevzuu hadiste yer alan istifhâmın da Resûlullah tarafından, nebevî sünnetin ihyası ve sünnete mugayir bid‘atların mahiyetine dair muhatabın dikkatini çekerek zihnini mevzua

³² İbn Mâce, “Mukaddime”, 15.

³³ İbn Mâce, “Mukaddime”, 15.

³⁴ Tirmizî, “İlm”, 16.

yoğunlaştırmak, öğrenme ve uygulamaya hissiyatını iştirak ettirerek bilgi ve tesiri kalıcı kılmak maksadıyla kullanıldığını değerlendirmek mümkündür.

Makale mevzuu hadiste de muhatap veya okur açısından izahı gereken mefhumlar mevcuttur. Bunlar “sünnet”, “ihyâ” ve “bid’at” mefhumlarıdır. Mefhumların izahını yapmadan evvel şu mukaddem bilgiyi vermekte fayda vardır: Hz. Peygamber’in hadislerinde belâgat unsurları yer alır. Bunlardan biri de îcâzdir. O, veciz konuşurdu, ancak beyanındaki kısa ve öz ifadeler geniş mânalar barındırmaktadır. Beyanı veciz kılan hususlardan biri de mevzuyu mefhumlarla ifadedir. Nebevî beyanda mefhumlar yer alır. Hadislerdeki mefhumlar lügat, belâgat ve hadislerin bütünlüğü çerçevesinde izah edilip değerlendirildiğinde daha sıhhatli anlaşılmakta ve istifadeyi arttırmaktadır.

Makale mevzuu hadisin metninde yer alan mefhumlar şerh kaynaklarında şöyle izah edilmiştir:

Hadisin lafzında yer alan “sünnet”, Resûlullah’ın vaz’ ettiği hükümleri ifade etmektedir. Bayram namazları, fitr zekâtı, vakit namazlarını cemaatle kılma, namaz dışında Kur’an okuma, ilim tahsil etme gibi farz veya farz olmayan ibadetler, Hz. Peygamber tarafından vaz’ edilen hükümlerin neticesi olup tamamı “sünnet”in şümulüne girmektedir. Bu sebeple hadisin lafzında zikredilen “sünnet”, sadece farz ve vacibin dışında kalan ibadet mânası taşımamakta ve ifrâd (tekil) sığasıyla zikredilmiş olsa da sünnetin bütünlüğünü ifade etmektedir.³⁵

- Hadisin lafzında yer alan “sünneti ihya” mefhumu ise terk edilen sünneti izhar etmek, onunla amel etmek ve başkalarını da amel etmeye davet ve teşvik mânasını ifade etmektedir.³⁶ Farz, vacib, mendub, müstehab nev’inden hangi şer’î hükmü alırsa alsın nebevî sünnete ait her amel, sünneti ihya telkin ve teşvikinin şümulüne girmektedir.
- Hadisin lafzından, terkedilen sünneti ihya ederek onunla amel eden kimsenin, kazanacağı sevabın yanında, ihyaya ve davet yoluyla başkalarının da amel etmesine vesile olması sebebiyle amel edenlerin amelleri mikdarınca sevaplar kazanacağı anlaşılmaktadır. Lafızdaki bu mânevî ve uhrevî müjde ve teşvik, beyanın maksadı açısından “tergîb” taşımaktadır.

Hadisin lafzında ayrıca, “Allah ve resulünün razı olmadığı bid’at”ı ihdas etmekten sakındırma yer almaktadır. Lafızdaki “bid’at”, fıkhu’l-hadîs açısından iki şekilde anlaşılabilir:

Bir anlayışa göre “bid’at”, “şeriatın esaslarına aykırı düşen söz, fiil ve hareketler”dir. Buna göre, “Allah ve resulünün razı olmadığı bid’at” ifadesi, “takbih” ifade etmektedir. Bir diğer anlayışa göre de “bid’at”, “İslâm’ın esaslarına ters düşsün veya düşmesin Hz. Peygamber’den sonra ihdas edilen söz, fiil ve hareketler”dir. Buna göre ise “Allah ve resulünün razı olmadığı bid’at” lafzı, “takbih” değil,

³⁵ Ebü’l-Hasen es-Sindî, *Sünenü İbn Mâce bi şerhi’s-Sindî*, thk. Halîl Me’mûn Şihâ (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1416/1996), 1/137-138.

³⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetü’l-ahvezî*, 7/369.

“tahsis” ifade etmektedir. Çünkü hadisin lafzında, Resûlullah’dan sonra, ilmî eserlerin yazılması, medreselerin açılması gibi Allah ve resulünün razı olduğu ihdas edilen amel, fiil ve tatbikat bulunduğuna işaret vardır.³⁷ Fakihler de bid’atı “hasene” ve “müstakbahe/seyyie” şeklinde tasnif etmişlerdir.³⁸

Hadisin lafzından anlaşılan odur ki Hz. Peygamber’den sonra ihdas edilen ve İslâm’ın esaslarına aykırı olan her bid’at “seyyie” sınıfına girmektedir, bunlardan sakınmak gerekir. Lafzın bid’atla ilgili son kısmında, beyanın maksadı açısından “terhîb”i tespit etmek mümkündür.

Hülâsa olarak; nebevî sünneti ihya hadisi, sünnetin bir bütün olarak yaşanması yanında ihmal edilen ya da terk edilenlerin de tekrar hayata geçirilmesi ve yaygınlaştırılmasını telkin ve teşvik etmekte, sünnetin ruhuna ve esaslarına aykırı olan bid’atleri ihdas etmekten de sakındırmaktadır.

5. Hadisin Mütâbaâtı ve Şevâhidi

Söz konusu hadis, mütâbaat ve şevâhidle sened, lafız ve mâna açısından takviye edilebilecek durumdadır. Yukarıda zikredildiği üzere, hadisin yer aldığı kaynak ve başka kaynaktan kısmen ortak sened zinciriyle nakledilen rivayetler ve farklı senedle nakledilen, lafız, mâna ve hüküm olarak mevzubahs hadisi destekleyen başka rivayet bulunduğu gibi farklı kaynaklarda aynı hususları muhteva itibarıyla destekleyen sıhhatli rivayetler de mevcuttur.

Müellif Tirmizî, *Sünen*’inde aynı bâb başlığı altında makale mevzuu hadisin peşinden, nebevî sünneti ihyayı teşvike dair başka bir senedle ve farklı lafızla başka bir hadise yer vermiştir.³⁹ Bahsi geçtiği üzere, İbn Mâce de makale mevzuu hadisin iki farklı tariki ve birbirine yakın lafızlarını aynı bâb başlığı altında iki hadis şeklinde peş peşe tahrir etmiştir.⁴⁰

Makale mevzuu Tirmizî hadisini müntehadan başlayarak belli bir döneme kadar ortak râvi zinciriyle nakleden iki farklı İbn Mâce hadisi⁴¹ ve farklı sened ve lafızlarla gelen, muhtevasında sünneti ihyayı telkin ve teşvik bulunan başka bir Tirmizî hadisi,⁴² mâna ve sıhhati mütâbaat ve şevahidle destekleyen bir mahiyet taşımaktadırlar. Her iki müellif bu tatbikatıyla mevzubahs metnin mâna olarak sıhhatini de te’yid etmişlerdir.

Mevzubahs hadiste vurgulanan nebevî sünnetin değeri ve ihyasına dair telkin ve teşviki, muhteva olarak destekleyen âyetler ve zikredilenlerin dışında başka hadisler de mevcuttur. Kur’ân’da,

---

³⁷ Sindî, *Sünenü İbn Mâce bi şerhi’s-Sindî*, 137.

³⁸ Bk. Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-‘Aynî, *‘Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.), 11/126.

³⁹ Tirmizî, “İlm”, 16.

⁴⁰ İbn Mâce, “Mukaddime”, 15.

⁴¹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 15.

⁴² Tirmizî, “İlm”, 16.

Hz. Peygamber'in verdiği hükme uymayı, yasakladıklarından kaçınmayı emreden,⁴³ ona karşı gelenlerin sapıklığa düşeceğini ifade eden,⁴⁴ hükmüne muhalif davrananları dünyevî ve uhrevî akıbet olan,⁴⁵ belâ ve azapla tehdit eden,⁴⁶ ona itaati⁴⁷ ve ittibai emreden,⁴⁸ Resûl'e itaat edenin Allah'a itaat etmiş olacağını⁴⁹ beyan eden âyetler yer almaktadır. Hadis kaynaklarında da aynı hükümleri te'yid eden hadisler bulunmaktadır.⁵⁰

Yukarıda sıralanan deliller, nebevî sünneti ihya hadisinin, başka senedlerle gelen aynı lafızla ilgili ve aynı hususa dair farklı lafızlar taşıyan hadislerin yanında sünnetin mahiyet ve kıymetini beyan eden ayetlerle de desteklendiğini göstermekte ve mâna ve muhteva olarak sıhhatini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Makalede, sünneti ihya ve bid'attan sakındırmaya dair *Sünen-i Tirmizî* rivayeti, sened ve metin açısından hadis değerlendirme teknikleriyle ele alınarak mevzu ile ilgili diğer hadisler ve şerh kaynaklarındaki izahlar çerçevesinde değerlendirildi. Hadis, Tirmizî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde belli râvilere kadar aynı rivayet zinciriyle, müelliflere yakın zaman diliminde ise farklı râvilerden oluşan üç farklı tarikle nakledilmiştir. Sened zincirlerinde Tirmizî rivayetinde altı, İbn Mâce rivayetlerinde ise beş'er râvi bulunmaktadır. Buna göre, İbn Mâce isnadları "âli", Tirmizî isnadı ise "nâzil" dir. Ancak bu durumun Tirmizî hadisinin metnine menfi bir yansıması olmamıştır.

Makale mevzuu hadis en üstün tahammül yolu olan semâ' ile alınıp nakledilmiştir. Hadisin senedi bu yönüyle, rivayet şekli açısından ayrı bir değer taşımaktadır. Münekkidlerin değerlendirmelerinde seneddeki râviler biri dışında, cerh-ta'dîl âlimleri tarafından farklı lafızlarla ta'dîl edilmiştir.

⁴³ el-Haşr 59/7.

⁴⁴ Bk. Âl-i İmrân 3/31-32; en-Nisâ' 4/42, 59, 65, 80, 115; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/13, 20-22; en-Nûr 24/47, 51, 54, 63; el-Furkân 25/27; el-Ahzâb 33/21, 36, 66; eş-Şûrâ 42/51; el-Mücâdele 58/5; el-Haşr 59/4, 7; et-Teğâbûn 64/12.

⁴⁵ Bk. en-Nisâ' 4/14; en-Nûr 24/54; el-Hucûrât 49/14; et-Teğâbun 64/12.

⁴⁶ en-Nûr 24/63.

⁴⁷ Bk. en-Nisâ' 4/13, 69; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/20, 24; en-Nûr 24/52, 54; Muhammed 47/33; el-Fetih 48/17; et-Teğâbun 64/12.

⁴⁸ Bk. Âl-i İmrân3/31; en-Nisâ' 4/80; el-A'râf 7/157.

⁴⁹ en-Nisâ' 4/80.

⁵⁰ Bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, "Kader", 3; Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "İ'tisâm", 3; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Hac", 310, 412; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Sünne", 5; Tirmizî, "İlim", 10; Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîheyn*, (Kâhire: Dâru'l-Haremeyn 1417/1997), 1/93.

Hadisi eserine alan Tirmizî, sıhhat durumunu “hasen” olarak değerlendirmiştir. Müellifin sıhhat derecelendirmesini mütâbaat sonrası veya kendi kıstaslarına göre bir hüküm olarak değerlendirmek mümkündür. Hadisi şerh eden kaynaklarda da hadisin sıhhat derecesi “hasen” veya “hasen ğarîb” olarak değerlendirilmiştir. Müellifin hasen hükmünü şevâhid rivayetler ve münekkidlerin değerlendirmelerinin ortaya koyduğu bütünlük de te’yid etmektedir.

Hadisin sıhhat durumu hakkında varılan “hasen” hükmü ve senedde mecruh râvi bulunması, lafzen rivayet ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Aynı sahâbî râviden uzanan sened zincirlerinin lafızları arasındaki muhtevayı değiştirmeyen bazı farklılıklar da mâna ile rivayet edildiği ihtimalini güçlendirmektedir.

Hadisin metninin ibtidasında tâlim-terbiye usulü ve belâgat açısından değer ifade eden istifham üslûbu yer almaktadır. Hadiste istifham, Hz. Peygamber’in, nebevî sünnetin ihyasının ehemmiyeti ve sünnete muğayir bid’atların mahiyetine dair muhatabın dikkatini çekerek zihnini mevzua yoğunlaştırmak, öğrenme ve uygulamaya hissiyatını iştirak ettirerek bilgi ve tesiri kalıcı kılmak maksadıyla kullandığını değerlendirmek mümkündür.

Hadisin lafzına yer alan “sünneti ihya”, terk edilen sünneti izhar, onunla amel ve başkalarını da davet ve teşvik mânası taşımaktadır. Hadis, terkedilen sünneti ihya ederek amel eden ferdin, kazanacağı sevapla beraber vesile olması dolayısıyla amel edenlerin amelleri mikdarınca da sevaplar kazanacağını müjdelemektedir. Hadisin ameldeki mânevî ve uhrevî fazilet ve mükâfatı nazara veren kısmı beyanın maksadı açısından “tergîb”, bid’atla ilgili kısmı da “terhîb” ifade etmektedir.

Hadis, mütâbaat ve şevahidle lafız ve mâna açısından takviye edilebilecek durumdadır. Hadisin yer aldığı eser ve başka eserde kısmen ortak sened zinciriyle nakledilen ve bunları farklı senedle nakledilip lafız, mâna ve hüküm olarak destekleyen rivayetler bulunmaktadır. Ayrıca Kur’ân’da ve diğer hadis kaynaklarında aynı hususları muhteva itibarıyla destekleyen âyetler ve sıhhatli rivayetler yer almaktadır.

Nebevî sünneti ihya hadisi, sünnetin bir bütün olarak yaşanması yanında ihmal edilen ya da terk edilenlerin de tekrar hayata geçirilmesi ve yaygınlaştırılmasını telkin ve teşvik etmekte, sünnetin ruhuna ve esaslarına aykırı olan bid’atleri ihdas etmekten de sakındırmaktadır.

Extended Abstract

In this article, the narration in Sunan al-Tirmidhī concerning the revival of the Sunnah and the warning against bid'ah was examined through the methods of hadith criticism in terms of both isnād and matn, and was evaluated within the framework of other related hadiths and the explanations found in sharḥ literature. As a result of this evaluation, the following findings were obtained:

The hadith was transmitted in the Sunan of al-Tirmidhī and Ibn Mājah through the same chain of transmission up to certain narrators, while in periods closer to the compilers it was transmitted through three different routes (ṭuruq) consisting of different narrators. In the isnād of al-Tirmidhī's narration, there are six narrators between the compiler and the final transmitter (muntahā), whereas in the isnāds of Ibn Mājah's narrations there are five narrators. Accordingly, the narration of al-Tirmidhī is sudāsī, while those of Ibn Mājah are khumāsī. On this basis, the isnāds of Ibn Mājah are considered 'ālī, whereas the isnād of al-Tirmidhī is nāzil. However, this situation did not have a negative impact on the text of al-Tirmidhī's narration.

The hadith that constitutes the subject of this article was received and transmitted through samā', which is regarded as the highest type of transmission. In this respect, the isnād of the hadith possesses a distinct value in terms of its type of transmission.

In the evaluations of the critics, all narrators—except for Kathīr b. 'Abd Allāh al-Muzanī, who is the third narrator after the muntahā in the chain—were declared reliable (ta'dīl) by the scholars of jarḥ wa-ta'dīl, albeit using different expressions. As for Kathīr b. 'Abd Allāh al-Muzanī, he was subjected to severe criticism by some critics and to milder criticism by others. Among the critics, there were also those who considered the harsh accusations against this narrator to be excessive and thus evaluated him merely as weak (ḍa'īf).

Al-Tirmidhī, who included the hadith in his work, evaluated its authenticity as ḥasan. It is possible to interpret the author's grading either as a judgment reached after considering corroborating narrations (mutāba'āt) or as an assessment based on his own criteria. This is because the presence of a narrator who was criticized in terms of moral integrity ('adālah) by some scholars of jarḥ wa-ta'dīl prevents the narration, for certain hadith scholars, from directly fulfilling the definition of ḥasan. However, two narrations in Ibn Mājah that were transmitted through a common chain of narrators up to a certain period, along with another narration in al-Tirmidhī encouraging and promoting the revival of the Sunnah, support the author's judgment of ḥasan through corroborating reports (shawāhid).

When the narrator evaluations found in the *jarḥ wa-ta'dil* sources concerning the *isnād* are compared with al-Tirmidhi's assessment of authenticity, a clear harmony between them can be observed. The overall picture presented by the critics' evaluations likewise confirms the author's judgment regarding the soundness of the hadith. In the works that provide commentaries on the hadith, its level of authenticity has similarly been assessed as *ḥasan* or *ḥasan gharīb*.

The conclusion that the hadith is *ḥasan* and the presence of a criticized narrator in its chain eliminate the possibility of strictly verbatim transmission (*riwāyah bi'l-lafz*). Moreover, certain differences in wording among the chains extending from the same Companion narrator—differences that do not alter the substantive meaning—strengthen the likelihood that the hadith was transmitted according to meaning (*riwāyah bi'l-ma'nā*).

An examination of the texts of the various narrations shows that, although their meanings and contents are mutually consistent, the narration of al-Tirmidhi contains additional wording, whereas the other narrations are more concise.

At the beginning of the hadith text, an interrogative style (*istifhām*) is employed, which carries pedagogical and rhetorical value. It is possible to understand this interrogative form as a deliberate method used by the Prophet (pbuh) to draw the audience's attention to the importance of reviving the Prophetic Sunnah and to the nature of innovations that contradict it, to focus their minds on the subject, and to render the knowledge and its effect more lasting by engaging their emotions and encouraging learning and practice.

The term "Sunnah" appearing in the wording of the hadith encompasses the rulings established by the Messenger of God, including acts of worship that thereby assume the status of obligation (*fard*) or necessity (*wājib*). Although the word "Sunnah" appears in the singular form, it denotes the totality of the Sunnah.

The phrase "reviving the Sunnah" (*iḥyā' al-sunnah*) in the hadith signifies manifesting an abandoned Sunnah, acting upon it, and inviting and encouraging others to do so. Regardless of the specific legal ruling it entails, every action that belongs to the Prophetic Sunnah falls within the scope of the exhortation and encouragement to revive the Sunnah.

The hadith gives glad tidings that the individual who revives an abandoned Sunnah and acts upon it will receive reward not only for his own deeds but also, by virtue of being a means (*wasīlah*), rewards equivalent to the deeds of those who act upon it as well. By emphasizing spiritual and eschatological virtue and reward in action, the narration constitutes a hadith of *targhīb* (encouragement) in terms of its rhetorical purpose.

The wording of the hadith also includes a warning against introducing an “innovation not approved by God and His Messenger.” If the term *bid‘ah* in the hadith is understood, from the perspective of *fiqh al-ḥadīth*, as “statements, actions, and practices that contradict the principles of the *Shari‘ah*,” then the wording conveys condemnation (*taqbiḥ*). If, however, it is understood as “statements, actions, and practices introduced after the Prophet (pbuh), whether or not they contradict the principles of Islam,” then the wording implies specification (*takhṣīṣ*), since the hadith indicates the existence of newly introduced practices that are approved by God and His Messenger. Apart from these, every innovation introduced after the Prophet (pbuh) that contradicts the principles of Islam must be avoided. In this respect as well, the portion of the hadith concerning *bid‘ah* conveys *tarhīb* (warning).

The hadith is capable of being reinforced in both wording and meaning through *mutāba‘āt* and *shawāhid*. There are narrations transmitted in the same work and in other works with partially common chains of transmission, as well as narrations transmitted through different chains that support it in wording, meaning, and legal implication. Furthermore, the *Qur‘ān* and other hadith sources contain verses and sound narrations that support the same themes in terms of content.

The hadith concerning the revival of the Prophetic Sunnah encourages not only living the Sunnah as a whole but also restoring and disseminating those aspects that have been neglected or abandoned, while warning against introducing innovations that contradict the spirit and principles of the Sunnah.

The juristic implications of the hadith may be summarized as follows:

- The Sunnah of the Prophet (pbuh) occupies a central position in Islam.
- Acquiring knowledge of the Sunnah and acting upon it is of great importance.
- Acting upon the Sunnah entails great spiritual and eschatological reward.
- The individual components of the Prophetic Sunnah assume legal rulings such as obligatory, necessary, recommended, or commendable according to their status in religion.
- Abandoning certain Sunnahs entails religious responsibility.
- Even those Sunnahs whose abandonment does not entail responsibility should not be neglected.
- Reviving a neglected or abandoned Sunnah is important.
- One who revives a neglected or abandoned Sunnah earns reward commensurate with his action.
- One who invites others to act upon a neglected or abandoned Sunnah earns additional reward.

- One who invites others to act upon a neglected or abandoned Sunnah also earns reward equivalent to the deeds of those who act upon it.

- Sharing in the reward of those who act does not diminish their reward in any way.

- Benefiting from the virtue of reward-generating acts through mediation (wasilah) is a general principle applicable to all righteous deeds.

- Any statement, action, or practice not approved by God and His Messenger contradicts the essence and purpose of the Sunnah and constitutes blameworthy innovation (bid'ah sayyi'ah).

- Innovations not contrary to the approval of God and His Messenger do not conflict with the Sunnah.

- Engaging in innovations that do not contradict the approval of God and His Messenger does not result in religious sin.

- Innovations not approved by God and His Messenger represent deviations from truth and rectitude.

- Among the innovations not approved by God and His Messenger are those whose commission constitutes sin.

- Those who introduce innovations not approved by God and His Messenger share in the sins of those who practice them, in proportion to those deeds.

- Sharing in the sins of those who commit an act does not diminish the sins borne by the perpetrators themselves.

- Sharing in the sins of those who commit prohibited acts as a result of introducing and facilitating innovations is a general principle applicable to all acts prohibited in Islam.

ملخص موسع

تتناول هذه الدراسة رواية سنن الترمذي الواردة في إحياء السنّة والتحذير من البدعة، وذلك من خلال إخضاعها لمناهج نقد الحديث من حيث السند والمتن، وتقويمها في ضوء الأحاديث الأخرى ذات الصلة، وما ورد في مصادر الشروح من تفسيرات وبيانات. وقد أسفرت هذه الدراسة عن النتائج الآتية.

رُويت هذه الرواية في سنن الترمذي وسنن ابن ماجه بسلسلة إسناد واحدة إلى عدد معين من الرواة، ثم نُقلت في الفترات الأقرب إلى زمن المصنّفين عبر ثلاث طرق مختلفة تتباين في بعض الرواة. ويضم إسناد الترمذي ستة رواة بين المصنّف والمتّهي، في حين تضم أسانيد ابن ماجه خمسة رواة في كل سند. وبناءً على ذلك، فإن رواية الترمذي تُعدّ سداسية، وروايات ابن ماجه خماسية، وعليه فإن أسانيد ابن ماجه تُعدّ عالية، بينما يُعدّ إسناد الترمذي نازلاً. غير أنّ هذا الاختلاف لم ينعكس سلباً على متن رواية الترمذي.

وقد أخذ الحديث موضوع البحث ورُوي بطريق السماع، وهو أرفع طرق التحمّل، مما يضفي على إسناده قيمة خاصة من حيث كيفية الرواية.

وفي تقويم النقاد، تبين أنّ جميع الرواة – باستثناء كثير بن عبد الله المزني، وهو الراوي الثالث بعد المتّهي في السند – قد عدّلوا من قبل علماء الجرح والتعديل، وإن اختلفت عبارات التعديل. أمّا كثير بن عبد الله المزني فقد جُرح من قبل بعض النقاد بعبارات شديدة، ومن قبل آخرين بعبارات أخف، كما رأى بعضهم أنّ المبالغة في الطعن فيه إفراط، فاكتفوا بالحكم عليه بالضعف.

وقد حكم الترمذي، الذي أخرج الحديث في سننه، على الحديث بكونه حسناً. ويمكن تفسير حكمه هذا إمّا على أنّه توصل إليه بعد اعتبار المتابعات، أو أنّه صادر وفق معايير الخاصة في التصحيح. وذلك لأن وجود راوٍ مجروح من حيث العدالة عند بعض علماء الجرح والتعديل يمنع – عند طائفة من المحدّثين – من انطباق تعريف الحديث الحسن عليه مباشرة. غير أنّ وجود روايتين عند ابن ماجه تشتركان في سلسلة رواة واحدة إلى فترة معيّنة، إضافة إلى حديث آخر عند الترمذي يحثّ على إحياء السنّة، يدعم حكمه بالحسن من خلال الشواهد.

وعند مقارنة تقويم الرواة في مصادر الجرح والتعديل بحكم الترمذي على الحديث من حيث الصحة، يظهر بينهما قدر من التوافق. كما أنّ الصورة الكلية التي تبرزها أقوال النقاد تؤيد حكم المصنّف. وقد ذهب شراح الحديث كذلك إلى الحكم على درجته بأنّه حسن أو حسن غريب.

إن الحكم على الحديث بكونه حسنًا، مع وجود رايٍ مجروح في سنده، ينفي احتمال الرواية باللفظ، ويقوّي احتمال الرواية بالمعنى، ولا سيما مع وجود اختلافات لفظية يسيرة بين الأسانيد الصادرة عن الصحابي نفسه، لا تؤثر في المعنى والمضمون.

وعند دراسة متون الروايات، تبين أنّ معانيها ومضامينها متوافقة، غير أنّ رواية الترمذي اشتملت على زيادات لفظية، في حين جاءت الروايات الأخرى مختصرة.

ويفتح متن الحديث بأسلوب استفهامي ذي قيمة تعليمية وبلاغية، يمكن فهمه على أنّه أسلوب نبوي مقصود يهدف إلى لفت انتباه المخاطب إلى أهمية إحياء السنّة النبوية، وبيان حقيقة البدع المخالفة لها، وتركيز الذهن على الموضوع، وإشراك الوجدان في التعلّم والتطبيق بما يرسخ المعرفة ويجعل أثرها دائمًا.

ويشمل لفظ «السنّة» الوارد في الحديث الأحكام التي سنّها رسول الله ﷺ، بما في ذلك العبادات التي تأخذ حكم الفرض أو الواجب. وعلى الرغم من ورود لفظ «السنّة» بصيغة المفرد، فإنّه يدل على مجموع السنن.

كما يدل تعبير «إحياء السنّة» في الحديث على إظهار السنّة المتروكة، والعمل بها، والدعوة إليها، والحثّ عليها. وكل عمل ينتمي إلى السنّة النبوية – مهما كان حكمه الشرعي – يندرج ضمن دائرة الحثّ على إحياء السنّة.

ويشّر الحديث من يُحيي سنّة متروكة ويعمل بها بالأجر، إضافة إلى نيّله أجر من عمل بها بسببه، بقدر أعمالهم. وباعتباره يركّز على الفضيلة والثواب الأخرى، يُعدّ هذا الحديث من أحاديث الترغيب من حيث المقصد البياني.

كما يتضمن الحديث التحذير من إحداث «بدعة لا يرضاها الله ورسوله». فإذا فهمت البدعة – من زاوية فقه الحديث – على أنّها الأقوال والأفعال والتصرّفات المخالفة لأصول الشريعة، دلّ ذلك على الذمّ والتقييح. أمّا إذا فهمت على أنّها ما أحدث بعد النبي ﷺ مطلقًا، سواء خالف أصول الإسلام أم لا، فإنّ اللفظ يفيد التخصيص، إذ

يشير الحديث إلى وجود محدثات رضي الله عنها الله ورسوله. وما عدا ذلك، فإن كل بدعة أحدثت بعد النبي ﷺ وكانت مخالفة لأصول الإسلام يجب اجتنابها. ومن هذه الجهة، فإن فقرة البدعة في الحديث تعبر عن الترهيب.

والحديث قابل للتقوية من حيث اللفظ والمعنى بالتابعات والشواهد، إذ توجد روايات في المصدر نفسه وفي غيره تشترك جزئياً في السند، وأخرى وردت بأسانيد مختلفة تؤيده في اللفظ والمعنى والحكم. كما أن في القرآن الكريم وفي مصادر الحديث الأخرى آيات وروايات صحيحة تؤيد هذا المضمون من حيث المعنى.

ويخصّ حديث إحياء السنة النبوية على التمسك بالسنة جملةً، وإعادة إحياء ما أهمل أو ترك منها ونشره، مع التحذير من إحداث البدع المخالفة لروح السنة وأصولها.

ويمكن تلخيص الدلالات الفقهية للحديث فيما يأتي:

- للسنة النبوية منزلة عظيمة في الإسلام.
- العلم بالسنة والعمل بها أمر بالغ الأهمية.
- العمل بالسنة يترتب عليه أجر عظيم وثواب أخروي كبير.
- تتنوع أفراد السنة النبوية في أحكامها الشرعية إلى فرض وواجب ومندوب ومستحب بحسب موقعها في الدين.
- ترك بعض السنن يوجب المسؤولية الشرعية.
- لا ينبغي إهمال السنن التي لا يترتب على تركها إثم.
- إحياء السنة المهملة أو المتروكة أمر مهم.
- من أحيا سنة مهملة أو متروكة نال أجرًا بقدر عمله.
- من دعا غيره إلى العمل بسنة مهملة أو متروكة نال أجرًا زائداً.
- من دعا غيره إلى العمل بها نال أيضًا أجر من عمل بها بقدر أعمالهم.
- اشتراك الداعي في أجر العاملين لا ينقص من أجورهم شيئاً.

- قاعدة نيل الأجر بالوساطة (الوسيلة) قاعدة عامة تشمل جميع الأعمال الصالحة.
- كل قول أو فعل أو عمل لا يرضاه الله ورسوله مخالف لأصل السنة ومقصدها، وهو من البدع السيئة.
- البدع التي لا تخالف رضا الله ورسوله لا تُعدّ مخالفة للسنة.
- الإتيان بالبدع التي لا تخالف رضا الله ورسوله لا يترتب عليه إثم شرعي.
- البدع التي لا يرضاها الله ورسوله انحراف عن الحق والاستقامة.
- من تلك البدع ما يكون فعله معصية.
- من أحدث بدعة لا يرضاها الله ورسوله شارك فاعليها في الإثم بقدر أفعالهم.
- اشتراك المبتدع في إثم الفاعلين لا ينقص من آثامهم شيئاً.
- قاعدة الاشتراك في الإثم بسبب الإحداث والتسبب قاعدة عامة تشمل جميع الأفعال المنهي عنها في الإسلام.
- الكلمات المفتاحية: الحديث، السنة، السند، المتن، الإحياء .

Kaynaklar / References

- 'Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâ'îl, Ebû 'Abdillâh. *el-Câmi'u's-sahîh*. 3 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. 5 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Hâkim, Ebû 'Abdillah en-Neysâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîheyn*. 5 cilt. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1417/1997.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. 'Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî ma'rifeti usûli 'ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû İshâk ed-Dimyâtî. 2 cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1423/2003.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed 'Abdurrahmân Muhammed b. İdrîs İbnu'l-Münzir er-Râzî. *Kitâbu'l-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1372/1952.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed 'Avvâme. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1420/1999.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. thk. İbrâhîm ez-Zeybek, Âdil Mürşid. 4 cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân et-Temîmî el-Bustî. *Kitâbu's-Sikât*. 10 cilt. Haydarâbâd: Dâru'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1393/1973.
- İbnü'l-'Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. 'Abdillâh b. Muhammed. *'Aridatü'l-ahvezî bi şerhi Sahîhi't-Tirmizî*. nşr. Cemâl Mar'aşlı. 14 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. 2 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- İbnü's-Salâh, Ebû 'Amr 'Osmân b. 'Abdirrahmân eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-Hadîs*. thk. Nûreddîn 'Itr. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- Kâdî 'İyâz, İbn Mûsâ el-Yahsubî. *el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Kâhire: Dâru't-Türâs, 1389/1970.
- Mâlik b. Enes, Ebû 'Abdillâh. *el-Muvatta'*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Mizzî, Cemâlüddîn Yûsuf b. 'Abdirrahmân Ebü'l-Haccâc. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1410/1994.
- Mübârekfûrî, Ebü'l-'Ulâ Muhammed 'Abdurrahmân b. 'Abdirrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî bi-Şerhi Câmi'i't Tirmizî*. 10 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1410/1990.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. 3 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesâî, Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. 2 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Sindî, Ebü'l-Hasen. *Sünenü İbn Mâce bi şerhi's-Sindî*. thk. Halîl Me'mûn Şihâ. 5 cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1416/1996.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*. nşr. Ahmed Ma'bed 'Abdülkerîm. 3 cilt. Riyâd: Dâru'l-'Âsime, 1424/2003.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. 3 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*. nşr. Burhâneddîn el-Vefâ. 2 cilt. Cidde: Dâru'l-Kıbleti's-Sekâfet'il-İslâmiyye, ts.